

היומן הקליני

מאת: פרנצי, ש. היומן הקליני, תל-אביב, עם עובד (2013)

סקירה: קרן הראל, בייס לטיפול באמנויות אוניברסיטת חיפה. מטפלת בתנועה ו Case manager שכבת אמצע בבייס לילדים ונוער המתמודד עם הפרעות נפשיות, הזנחה ומקרי קצה.

לטכניקות התערבות בהירות ובעלות המשגות תיאורטיות. בנוסף היומן מכיל תיאורים לא פשוטים של טראומות ותיאור מקרים קשים של התעללות אכזרית וכן את הבלבול המחשבתי והבין אישי שנושאים אלו מעוררים כולל העברות נגדיות אצל המטפל. אולם מתוך בלבול הנפש הזה צומחות גם המשגות, תיאוריה וגישת התערבות פורצת דרך.

פרנצי התמקד בטיפול בנפגעי טראומה מינית מוקדמת אך הניח כי אותם רעיונות תקפים למגוון רחב של אופני התעללות. באלינט (1969), שהמשיך לפתח את רעיונותיו, כתב כי "התנהגויות בלתי מותאמות לצרכיו ההתפתחותיים של התינוק מהוות גורמים טראומטוגנים המעוותים את האישיות". בכך הרחיב את הטרומה גם לאופנים של תוקפנות והתעללות נפשית, גופנית ומינית, הזנחה, אדישות והעדר רצון בילד, עוינות כלפיו ושימוש בו לצורכי ההורה. גישתו של פרנצי מדגישה את הצורך בהתפתחות בתוך יחסים בין-אישיים (ולא רק מתוך דחף) ואת החשיבות של התאמת הסביבה לצורכי הרוך של הילד (פרנצי, 2013). רעיונות אלו, אשר מופיעים ביומן הינם פורצי דרך באותה תקופה, זמן רב לפני שתיאוריות יחסי אובייקט התגבשו וכן תיאוריות המתבססות של צרכים ולא רק על תיאורית הדחף. ביומן מוצגים רעיונות רבים נוספים פורצי דרך כמו: הזדהות עם התוקפן, ניתוקים (דיסוציאציה) כתוצאה מטרומות ילדות, כוחות הנפש המרפאים – אורפה, "החייאת" החלקים הרגשיים של הטרומה לצד הסכנה של רה-טראומטיזציה, רעיונות של אונטיות וכנות מצד המטפל בזמן הטיפול ועוד.

גיל (Gil, 2006), מסבירה כי בנוסף להתנגדות הטבעית של ילדים לדבר על ההתעללות והסכנה שברה-טראומטיזציה בזמן הטיפול, המחקר מספק תמיכה לכך שזיכרונות טראומה מאוכסנים בהמיספרה הימנית של המוח, במיקום שהכי פתוח לאסטרטגיות לא מילוליות שעושות שימוש סימבולי בשפה, יצירתיות ומשחקים השלכתיים. לכן מצינת גיל, אומנות,

היומן הקליני של שנדור פרנצי, אשר נכתב ב-1932, ע"י שנדור פרנצי, יצא לאור לראשונה ב 1985 בצרפתית. ביומן מנהל פרנצי רישום כמעט יום יומי אודות התקדמותו בטיפולים, מחשבות שלו על טכניקות התערבות, והתלבטות עצמית בנושאים טיפוליים רבים. היומן משלים פרטים רבים אודות פרנצי, חייו, בריאותו הנפשית אשר הוטלה בספק ואף פרטים אודות יחסיו עם פרויד. היומן מהווה השלמה לחלופת המכתבים בין פרנצי לפרויד והכתבים משלימים ומבהירים זה את זה ושופכים אור חדש על יחסייהם. פרנצי דן ביומן בנושאים רבים כגון: סכיזופרניה, הומוסקסואליות, סיומה של האנליזה, טראומה, פגיעות מיניות ועוד. פרנצי מנהל רישום בנושאים אלו ברמה התאורטית, טכניקת ההתערבות וברמה האישית של התלבטויותיו. חקירתו של פרנצי כפי שבאה לידי ביטוי ביומן הנה פורצת דרך, כנגד הגנות רבות של הפסיכואנליזה וניסיונותיו עוררו מהומה רבה בחברה הפסיכואנליטית באותם ימים. יחד עם זאת, כיום ברור כי פרנצי היה פורץ דרך. רעיונותיו ה"מרדניים" באים לידי ביטוי ביומן הן דרך ביקורת על הטכניקות האנליטיות, רעיונות וניסיונות לעבר מה שהיום נקרא "הגישה האינטר-סובייקטיבית", התנסות מבוקרת וביקורתית באנליזה הדדית וייסוד עקרונות לעבודה עם טראומה בילדות ופגיעות מיניות. בשל היותו "מנודה" ומבוקר בקרב הקהילה הפסיכואנליטית הוא קיבל לטיפולו את אותם מקרים קשים שהוגדרו כלא מתאימים לאנליזה והסכים לטפל בהם.

קריאת היומן אינה פשוטה שכן פרנצי כותב לעיתים בצורה מבולבלת אשר דורשת הקשבה הדומה לשעה טיפולית, הקשבה לרעיונות ואסוציאציות חופשיות אשר לעיתים אינם מגובשים, לעיתים קופצים מנושא לנושא ולעיתים נשארים סתומים ולא ברורים. אולם יחד עם זאת חשיבתו של פרנצי הינה אוצר מחשבתי והוא בעל עומק רגשי, רגישות והקשבה עמוקה למטופליו. פרקי המבוא של הספר עוזרים לגבש את רעיונותיו

למעשה הוא התעכב עוד 13 שנים לאחר מותו של באלנט ב-1970, ולכן פורסם 53 שנה אחרי שנכתב).

תמצות רעיונותיו של פרנצי מהיומן הקליני, בנוגע לטראומה בשלב הרוך מובאים במאמרו "בלבול השפות" (פרנצי, 2003), בו הוא מדווח על כישלונות באנליזה במקרים של טראומה מוקדמת. פרנצי מספר כי הוא החליט להקשיב מחדש למטופליו תוך כדי חשיבה ביקורתית על גישתו. הוא החל מתאר את חוויותיהם של מטופליו דרך התבוננות פנומנולוגית אישית-רגשית (פרנצי, 2013) וכן נתן מקום לדברי הביקורת שהשמיעו בפניו מטופליו (ולא פרש אותם כהתנגדות בלבד). מעבר להתקפי הזעם של מטופליו, הבחין פרנצי כי לרוב נהגו בצייתנות ואף קיבלו את פירושו בצייתנות והכנעה. בנוסף, הבחין כי יש להם חושים חזקים לחוש אותו המטפל גם בנושאים שלא היה מודע לעצמו ו/או תכונות אופי לא נעימות שהתנגד להכיר בעצמו. מטופליו, במקום להתנגד לו או להאשימו הזדהו עמו. אבחנה זו הסבה את תשומת ליבו בגיבוש התאוריה של הזדהות עם התוקפן. פרנצי היה ראשון הפסיכואנליטיקאים שדיבר על הסובייקטיביות של המטפל. הוא הבין כי הקור והריחוק משחזרים במטופל משהו מחוויית הטראומה הראשונית (פרנצי, 2003). התנהגויותיהם של מטופליו, הביאו את פרנצי לנסח את שפת הרוך ולסמן את ההבדלים מול שפת התשוקה של המבוגרים. היומן הקליני הינו הבסיס הקליני ממנו כתב פרנצי את מאמרו "בלבול השפות" (פרנצי, 2003).

דרכי ההתערבות החלוציים של פרנצי, חיפשו דרך לנפשו של המטופל ואל עבר החייאת חלקי הנפש הפגועים, המאופלים והאפלים, על מנת לאפשר רגרסיה לאמון ראשוני, ללא דיסוציאציה במטרה לפרום את הטראומה הנפשית הפנימית. על פי פרנצי, על המטפל להיות אמפטי לשפת הרוך ולפגיעותה ולהיות ער לשפת התשוקה שלו. לשם כך, הפציר פרנצי במטפלים, להכיר במגבלות ובפגיעות שלהם. זאת מכיוון, שכל אי הכרה בהשפעה טראומטית בטיפול היא רה-טראומטיזציה וגרועה מהטראומה המקורית, שכן היא גודעת אחת ולתמיד את התקווה שהתעוררה במטופל. פרנצי הפציר במטפלים להכיר בכך כי כפיית פרשנות, הבנות שגויות וציפיות שהמטופל יתאים עצמו לתנאי הטיפול הם תוקפנות (פרנצי, 2003), ושיחזור של צביעות ההורים אשר הציגו את פעולותיהם כמונעות מאהבה ודאגה. הסכמת האנליטיקאי להודות במוגבלותו מביאה אמון של המטופל ביחסים ופרימת הפחד מפני אובדן הקשר עם האחר (פרנצי, 2003).

בנוסף, מדבר פרנצי על היכולת להנכחת המנותק בחוויה הממשית העכשווית ולשם כך נדרש שהמטפל יכיר במגבלותיו

משחק, חול ושאר אמצעים הבעתיים בטיפול עשויים להיות הכרחיים בטיפול בטראומה. נראה כי היומן הקליני של שדור פרנצי, עשוי להעשיר את הידע התיאורטי והפרקטיקה הקלינית של מטפלים בהבעה ויצירה. היומן נותן בסיס הבנתי רחב ומעמיק לאופן שבו על המטפל להיות נוכח, חי ומגיב בזמן הטיפול וכן הבנה מעמיקה לשלבי הטיפול והחלמה מטראומות קשות של התעללות בילדות, ומאיר את מורכבות היחסים הטיפוליים במקרים של טראומות ילדות.

שני הפרקים הראשונים של הספר כוללים שני מבואות. הראשון מבוא שנכתב בידי ג'ודי דופונט והינו מבוא ליומן הקליני בו היא מפרטת את הקשרו ההיסטורי של היומן ובתוך יחסיו של פרנצי מול פרויד. המבוא השני נכתב בידי חיותה גורביץ ועוסק בטראומה בשלב הרוך. מבוא זה הינו חשוב ביותר, מקיף ורלוונטי לעבודה הקלינית עם ילדים שעברו טראומות של התעללות, חשיפה לאלימות, הזנחה, נטישה ופגיעות מיניות. חיותה גורביץ מצליחה להסביר בצורה מארגנת ובהירה את רעיונותיו פורצי הדרך של פרנצי לתוך דרכי התערבות והמשגות ברורות.

לאחר שני פרקי המבוא מובא היומן שכולל כ-136 פרקים של אסוציאציות חופשיות ודיווח עצמי של פרנצי על התנסויותיו הקליניות, מחשבותיו התיאורטיות ויחסו לפרויד. היומן לא היה מיועד לפרסום ונכתב לעיניו בלבד, אולם פרנצי השמיע באוזניו של מיכאל באלנט את כוונתו יום אחד לפרסם את היומן והרעיונות שבתוכו. ניכרת בדידותו המקצועית של פרנצי ביומן שכן הוא הופך לבן שיח לעצמו בהתלבטויותיו העולות מהטיפולים, הוא מדריך את עצמו, מבקר את עצמו, מדווח על התקדמותו, כל זאת, בנימה אישית, פתוחה ובגישה של חוקר המבצע ניסיונות ועוסק במחקר.

בסוף היומן מובא פרק של "הקשבה ליומן" שנכתב בידי אורנה וסרמן. פרק זה הינו מדריך קריאה ביומן והסבר על מלאכת התרגום המורכבת של היומן. הקושי בבחירת המילים והפירושים השונים שכל מילה מובילה אליה. פרק זה נותן נקודת הקשבה אוהדת ומכילה ליומן ולרעיונות המובאים בו ומהווים הכנה טובה לקריאת היומן.

הפרק האחרון בספר הינו טיטה להקדמה ולמבוא אשר נכתב בידי מיכאל באלנט, אשר היה ממקורביו של שדור פרנצי וממשיך דרכו. באלנט מתאר בפרק זה, ברגישות רבה את הדינמיקות וההתרחשויות שלאחר מותו של פרנצי ומסביר את שיקוליו אשר הביאו לעיכוב של 40 שנה בפרסום היומן (באלנט חשב שהיומן יפורסם 40 שנה לאחר מותו של פרנצי, אולם

ויכיל את המטופל. אפשרות זו מאפשרת למטופל להשמיע ביקורת ובכך להחזיר את התוקפן למקומו החיצוני המקורי ולפוגג את ההזדהות עמו. כך מתאפשרת החייאת חוויית הפגיעה ממקום שאיננו חסר אונים, חסר ישע ומתקבלת בו הבעת מחאה. פרנצי מציין כי השבתו של העצמי המנותק עוברת דרך כאבי הנפש והאבל על הפצעים הפנימיים, מלווה במשברים תוך נפשיים ומשברים בקשר הטיפולי (במציאות החיצונית) המלווים במתח קיומי. על המטפל ללמוד לזהות זאת כנפתולי ההזדהות עם התוקפן ולעבדו בקשר העכשווי בשני המישורים (תוך נפשי, ובקשר הטיפולי). אותם יחסים טיפוליים ממשיים מייצגים את הקונפליקט התוך נפשי בו כל הזמן מתקיים חלק מאיים וחלק מאוים בנפש.

פרנצי לא הצליח לעבד באנליזה שלו את ההעברה השלילית שלו כלפי פרויד. על כן, הוא מצד אחד הכיר בכך שהחלקים הסדיסטיים של התוקפן הופנמו במטופל, אולם, מצד שני לא הכיר בכך שהתעללות מוקדמת משחזרת בטיפול גם היפוך תפקידים בו המטפל הופך להיות קורבן. החייאת החלקים שנכחדו באיבם במטופליו לא פסקה בטיפוליו של פרנצי, הוא האמין בקיומם ופעל להחזרתם למודעות. אולם לגבי עצמו, לאחר שהשמיע את דבריו במאמרו "בלבול השפות" בכינוס הפסיכואנליטי הבין –לאומי בוויסבאדן וספג ביקורת חריפה מפרויד, אשר סרב ללחוץ את ידו, האורפה שלו כשלה ושקעה חזרה לשאול המוות (פרנצי, 2013).

קרן הראל kerena23@gmail.com